

УДК 316.353(477.8):314.743

Б. Г. Гвоздецька

ЕМІГРАЦІЙНІ УСТАНОВКИ МЕШКАНЦІВ ЗАХІДНОГО ПОГРАНИЧЧЯ УКРАЇНИ

Міграційні процеси сьогодні відіграють важливу роль в українському суспільстві. Основними причинами міграції є пошук роботи, навчання, стажування, подорожі тощо. Особливої уваги заслуговує пограничний простір де показники міграції є значно вищими від регіону загалом. У статті представлено дослідження еміграційних установок мешканців західного пограниччя України. Аналіз базується на результатах проведеного автором опитування на пограниччі прикордонних областей – Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської.

***Ключові слова:** пограниччя, міграція, еміграційні установки, кордон, мешканці західного пограниччя.*

Сучасний етап світового розвитку відзначається масштабними міграційними потоками, інтенсивними процесами обміну людського капіталу на глобальному рівні, більше того, фундаментальною цінністю сучасного світу проголошені саме свобода капіталу та свобода переміщень людей. Як твердить І. Прибиткова: «Зацікавленість проблемою зарубіжної трудової міграції останніми роками зростає і поглиблюється. Чи не найбільший інтерес викликають сьогодні динаміка, структура та інтенсивність потоків трудової міграції українців за межі країни та перспективи її розвитку під впливом світової фінансово-економічної кризи і не тільки» [Прибиткова, 2011, с. 4]. Цілком погоджуємося з цим твердженням і вважаємо, що особливої уваги заслуговує саме пограничний простір західного кордону України, оскільки він у певному змісті є простором з'єднання України та Європейського Союзу, особливо коли мова піде про безвізовий режим перетину кордону.

Українське суспільство активно залучене до міграційних процесів. Україна визнана п'ятою країною у світі за кількістю осіб, котрі емігрували з неї у різні роки, через неї проходить один з найбільших світових міграційних коридорів [Migration..., 2011]. За даними Державної міграційної служби України, кількість трудових мігрантів з нашої країни за 2010-2012 рр. склала 1,2 млн. осіб [За останні роки...]. Особливе занепокоєння викликає

міграційний потенціал молоді, яка є головним джерелом інтелектуального розвитку України, а також впливає на демографічну, соціальну й економічну ситуацію в нашій державі.

За даними Моніторингу соціальних змін українського суспільства, що його щорічно проводить Інститут соціології НАН України з 1992 р., у 2000-х роках майже що п'ятий українець є потенційним мігрантом й хотів би виїхати з населеного пункту, де він мешкає (19,3% у 2000 р., 21,1% у 2004 р., 20,1% у 2006 р. та 19,6% у 2010 р.). При цьому з тих, хто надумав поїхати, 11,2% співвітчизників зробили у 2010 р. вибір на користь іншої місцевості в Україні і лише 7,9% українців мали намір вирушити за межі колишнього СРСР [Прибиткова, 2011, с. 2].

У пропонованому дослідженні хочемо звернути увагу саме на еміграційні настрої мешканців західного пограниччя України, адже означений простір пограниччя виступає контактною зоною між Україною та Європейським Союзом (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією), а перспектива набуття чинності безвізового режиму робить це питання особливо актуальним. Пограничний простір є осередком не тільки зіткнення різних культур та народів, а й простором формування та функціонування певних ідентичностей [Сага, 2010, р. 123-142].

Майже половина всіх трудових українських мігрантів перебувають у країнах Європейського Союзу. Переважна кількість їх – в Італії (13,4%), Чехії (12,8%), Польщі (7,4%), Іспанії (3,9%) та Португалії (3%) [Стан дотримання захисту..., 2006, с. 18]. Такий розподіл пояснюється, зокрема, прагненням знайти більш високооплачувану роботу в країнах зі спорідненою ментальністю і релігією.

Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили В. Євтух, Е. Лібанова, О. Малиновська, І. Прибиткова, М. Шульга. Еміграційні настрої донині не привернули значної уваги сучасних дослідників, проте ця проблематика присутня у низці розвідок з міграційної тематики таких авторів, як Є. Красинця, Ю. Платонова, Т. Юдіна. Роботи О. Дейнеко, Г. Остроухової, Л. Сокурянської, Р. Шейко, Г. Щерби присвячені еміграційним настроям пострадянського студентства, соціально-економічним наслідкам міграції молоді з України.

Мета нашої статті – проаналізувати еміграційні установки мешканців західного пограниччя України (пограниччя Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей).

Дослідження показують, що серед учасників зовнішніх міграцій безперечно переважають жителі заходу України, котрі складають 63,8% опитаних домогосподарств [Шестаковський, 2011 с. 336]. Слід зауважити, що в західних областях України закордонна трудова міграція є найбільш поширеною в порівнянні з іншими областями: тут у кожній п'ятій сім'ї є або була раніше людина, яка тимчасово працює в іншій країні [Pribytkova, 2011, р. 45-62; Прибыткова, 2009, с. 64]. Кожний четвертий потенційний трудовий мігрант живе саме на Західній Україні.

Найчастіше мова іде про три основні причини, що впливають на міграційний вибір мешканців пограниччя: економічні, фінансові, соціально-культурні. На формування міграційних установок українських громадян в більшості підштовхує тяжка економічна ситуація в країні (29,5%), однаковою мірою бажання краще заробляти і жити в більш цивілізованих умовах (по 25,3% кожне), а також шкідливі для здоров'я екологічні умови (11,8%). Дещо менше громадян вказують на важке політичне становище в країні (5,4%), бажання проживати разом зі своїми родичами та друзями (4,3%), бажання отримати кращу освіту (3,3%), турбота щодо міжнаціональних конфліктів (3,1%) [Прибыткова, 2009, с. 67].

Істотному зростанню кількості трудових мігрантів сприяло також розширення ЄС, що відбулося за рахунок країн Центральної та Східної Європи, й відкриття кордонів між ними. До того ж, різке скорочення народжуваності та старіння населення у країнах ЄС на тлі розширення виробництва також стимулює міграцію українських громадян.

На нашу думку, однією з причин високого рівня міграції жителів заходу України є наявність кордону з ЄС, тобто близькість європейських країн. На прикордонних територіях між Україною, Польщею, Словаччиною та Угорщиною діє місцевий прикордонний рух. Цей спеціальний режим перетину кордону дає їх мешканцям право на безвізові багаторазові відвідини прикордонної зони сусідньої країни (це 30 км від кордону з Польщею, 30 – 50 км – зі Словаччиною, 50 – 65 км – з Угорщиною). Більшість мешканців пограниччя мають дозволи на перетин кордону у межах режиму місцевого прикордонного руху. Тому вивчення міграційних установок мешканців західного пограниччя є першим кроком у дослідженні міграції саме на пограничному просторі.

Слід зазначити, що під еміграційними установками у соціологічній перспективі слід розглядати поєднання бажання до виїзду зі ступенем готовності його реалізації.

І. Прибиткова дає визначення еміграційним установкам – психічний регулятор поведінки, схильність особистості, що визначає узгодженість дій, зумовлених позитивним чи негативним відношенням до зміни місця і умов життя. Еміграційна установка виражає готовність до певного результату еміграційної поведінки [Прибиткова, 1999, с. 164]. У цьому дослідженні ми аналізуємо еміграційні установки мешканців пограниччя в контексті можливої еміграції.

З січня до листопада 2010 р. нами було проведене соціологічне опитування мешканців пограниччя західного кордону України, яке охопило пограниччя Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей. Опитування проводилося методом стандартизованого телефонного інтерв'ю. Масштабність об'єкту дослідження стала передумовою багатоступеневого формування вибіркової сукупності. Першим етапом формування вибірки став цілеспрямований відбір населених пунктів пограниччя кожної із областей, які репрезентативно представляють населення досліджуваних територій. До вибірки включені міські та сільські населені пункти, максимально наближені до кордону. Другий етап передбачав випадковий систематичний відбір респондентів на основі телефонних довідників населених пунктів, які було включено до вибірки. Респонденти відбиралися за телефонними довідниками на основі технічної вибірки. Після проведеного опитування здійснено зважування масиву на основі вікових категорій. Обсяг вибірки склав 800 респондентів, віком від 18 років.

Серед завдань дослідження ми намагалися з'ясувати ступінь прояву еміграційних установок у мешканців західного пограниччя. З цією метою до соціологічного інструментарію включили запитання: «Чи хотіли б Ви мешкати по інший бік кордону?». Шкала відповідей включала такі варіанти: «так», що свідчить, на наш погляд, про слабку прив'язаність респондента до свого місця проживання та готовність виїхати за кордон; «частково» – свідчить про середній ступінь прив'язаності та свідчить про певне бажання до виїзду; «ні» – засвідчує сильну прив'язаність до свого місця проживання і небажання покидати його.

За результатами проведеного опитування виявилось, що готові покинути батьківщину і виїхати за кордон 11,3% опитаних респондентів. Третина мешканців пограниччя західного кордону України 29,4% характеризуються помірною прив'язаністю до свого місця проживання, вони частково готові змінити своє теперішнє місце проживання, а отже, мають певне бажання до виїзду. Частка тих осіб, які за жодних обставин не хочуть та не готові покинути теперішнє місце проживання, склала 52,6%. Не змогли визначитися з відповіддю 6,8% респондентів (див. рис. 1).

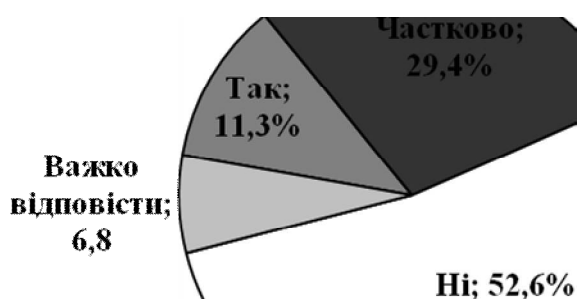

Рис. 1. Розподіл відповідей мешканців західного пограниччя України на запитання «Чи хотіли б Ви мешкати по інший бік кордону?», (%)

Розподіл відповідей мешканців західного пограниччя на запитання „Чи хотіли б Ви мешкати по інший бік кордону?” залежно від вікових категорій засвідчив, що серед вікової категорії молоді (18 – 29 років) найбільше респондентів (19,1%) зі слабкою чи відсутньою прив'язаністю до свого місця проживання, найменше таких опитуваних серед таких вікових груп – 30 – 39 років та 60 – старше, відповідно, 7,3% та 7,5% опитаних. Середній ступінь прив'язаності характерний в основному для молодшої та середньої вікової категорії респондентів і коливається у межах 40,3% – 48,8%. Зі зростанням вікової категорії мешканців пограниччя різко зростає відсоток опитаних, які характеризуються сильною прив'язаністю до свого місця проживання. Так, якщо серед молоді таких лише 27,4% опитуваних, то серед мешканців пограниччя віком 60 – старше аж 82,0% респондентів (див. табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл відповідей мешканців західного пограниччя у розрізі вікових категорій, (%)

Бажання мешкати по той бік кордону:	Вік				
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-старші
так	19,1	7,3	10,4	11,9	7,5
частково	43,3	48,8	40,3	18,8	8,0
ні	27,4	34,1	43,1	62,5	82,0
важко відповісти	10,2	9,8	6,3	6,8	2,5

У розрізі етнічної приналежності мешканців західного пограниччя різких відмінностей у прив'язаності до свого місця проживання не прослідковується. Мешканці пограниччя неукраїнської етнічності склали незначний показник (13,2%) переваги від респондентів української етнічної приналежності (10,8%) зі слабкою чи відсутньою прив'язаністю до свого місця проживання, така ж тенденція прослідковується і з помірною прив'язаністю – відповідно 29,0% мешканців пограниччя української та 31,1% неукраїнської етнічності. Сильну прив'язаність до свого місця проживання відчують однаковою мірою і українці й представники інших етнічних приналежностей – у межах 52% серед опитаних (див. рис. 2).

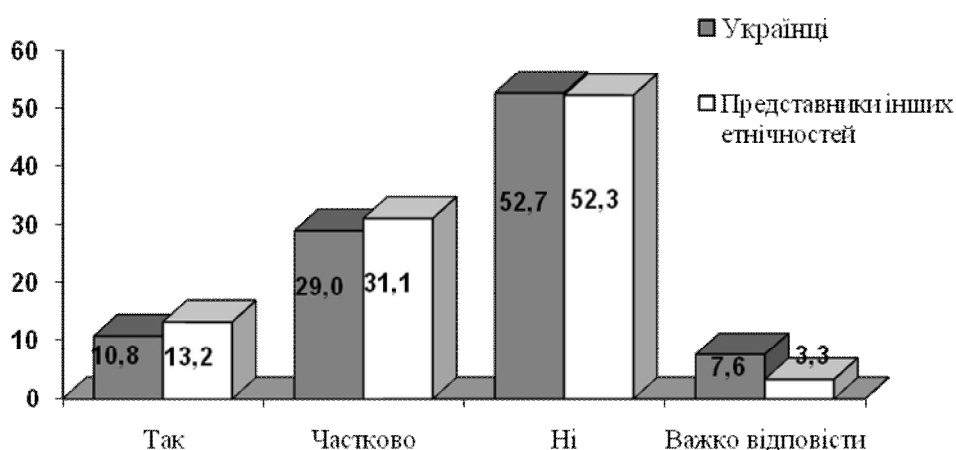

Рис. 2. Розподіл відповідей мешканців пограниччя на запитання «Чи хотіли б Ви мешкати по інший бік кордону?» залежно від етнічної приналежності, %

З таблиці 2 видно, що мешканці пограниччя Івано-Франківської та Закарпатської областей увібрали найбільший відсоток серед опитаних (14,5% та 12,0%) зі слабкою чи відсутньою прив'язаністю до свого місця проживання, тобто вони готові його покинути у будь-який момент часу. Третина респондентів (30,0% та 32,5%) на пограниччях Львівської й Івано-Франківської областей відчують середню прив'язаність до свого місця проживання, а серед опитаних на пограниччях Чернівецької та Закарпатської областей цей відсоток є дещо меншим і складає відповідно 27,0% та 28,0%. На всіх пограниччях областей, які досліджуються, відсоток респондентів, котрі відчують сильну прив'язаність до свого місця проживання, є найбільшим та складає половину від опитаних мешканців пограниччя.

Таблиця 2. Розподіл відповідей мешканців західного пограниччя у розрізі досліджуваних областей, (%)

Область	Так	Частково	Ні	Важко відповісти
Львівська	10,5	30,0	50,5	9,0
Івано-Франківська	14,5	32,5	45,5	7,5
Чернівецька	8,0	27,0	59,0	6,0
Закарпатська	12,0	28,0	55,5	4,5

Відмінностей між чоловіками та жінками щодо прив'язаності до свого місця проживання ми не зафіксували. Чоловіки і жінки склали однаковий відсоток на всіх ступенях прив'язаності до свого місця проживання (див. рис. 3).

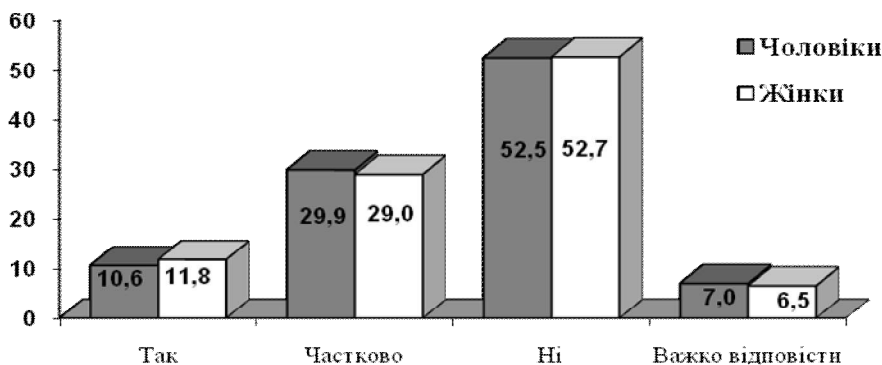

Рис. 3. Розподіл відповідей мешканців пограниччя Карпатського регіону на запитання «Чи хотіли б Ви мешкати по інший бік кордону?» залежно від статі, (%)

Залежно від освітнього рівня деякою мірою змінюється ступінь прив'язаності до місця проживання. Слабка чи відсутня прив'язаність до місця проживання притаманна усім освітнім рівням та коливається у межах 10,8% – 11,9% опитаних. Зі зростанням освітнього рівня мешканців пограниччя збільшується відсоток респондентів зі середнім ступенем прив'язаності до місця проживання і водночас зменшується кількість тих, які відчувають сильну прив'язаність (див. табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл відповідей мешканців західного пограниччя залежно від освітнього рівня, (%)

Освіта	Так	Частково	Ні	Важко відповісти
Неповна середня, середня	11,9	19,8	61,9	6,4
Середня спеціальна, середня технічна	10,8	30,4	51,4	7,4
Неповна вища, вища	11,3	34,8	47,7	6,3

Отже, для половини мешканців західного пограниччя властива сильна прив'язаність до свого місця проживання, однак третина респондентів характеризується помірною, а десята частина опитаних взагалі дуже слабкою чи відсутньою прив'язаністю, а отже ми бачимо певні еміграційні настрої. Мешканці пограниччя Чернівецької та Закарпатської областей, на відміну від мешканців пограниччя Львівської та Івано-Франківської областей, відзначається найбільшим відсотком респондентів із сильною прив'язаністю до свого місця проживання. Серед опитаних вікових категорій молодь відзначилася найбільшим відсотком опитаних, які відчувають слабку чи відсутню прив'язаність до свого місця проживання, середні вікові категорії характеризуються у більшості помірною прив'язаністю, найбільш прив'язаними до свого місця проживання є найстарші вікові категорії. Що вищий освітній рівень мешканців пограниччя, то менший відсоток опитаних із сильною прив'язаністю до свого місця проживання.

Проблема міграції займає вагоме місце у нашій державі, особливо трудова міграція за кордон. Сьогодні вона потребує ретельного аналізу науковців та адекватних дій з боку законодавчої та виконавчої влади. З огляду на сьогоднішні події, Україну очікує новий міграційний дисбаланс, наслідки якого передбачити важко.

Д ж е р е л а:

За останні роки кількість українських трудових мігрантів зменшилася [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/11/03/>

Прибыткова І. Сучасні міграційні процеси в Україні // Безпека документів та міграційна політика: висновки та рекомендації міжнародних робочих груп для України. – Київ : Європа без бар'єрів, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/ukr/pribytkova.php>.

Прибыткова И. Современные миграционные процессы: теоретико-методологические аспекты исследований // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 1999. – №1.

Прибыткова И. Хроники миграционных событий в Украине до и после распада СССР // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – №1.

Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном : [спеціальна доповідь уповноваженого : Верховної Ради України з прав людини]. – Київ : 2006.

Шестаковський О. Зовнішня і внутрішня трудова міграція українців (за результатами дослідження 2010-2011 років) // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Випуск 17. – Харків : 2011.

Cara O. Lives on the Border : Language and Culture in the Lives of Ethnic Russian Women in Balnava, Latvia // Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity. – 2010. – Vol. 38. – №1.

Migration and Remittances Factbook 2011 / by Dilip Ratha – 2nd Edition. – 2011.

Pribytkova Irina. Post-Soviet Migration Transition in Ukraine // International Migration of Population in the Post-Soviet Territory: Two Decades of Successes, Mistakes and Expectances. – International Migration of Population: Russia and Contemporary World. Vol. 25. Edited by Vl. Iontsev. – Moscow : 2011.

B. Hvozdecka. Immigration Attitudes of Residents of the Borderlands in the Western Ukrainian Border Regions.

Today, migration processes play an important role in the Ukrainian society. The main reasons for migration are: job search, study, training, travel etc. Special attention deserves a border space where the indicators of migration is much more from the regions in general. The paper presents the study of immigration attitudes of young people in the western regions of Ukraine, where the border space becomes the contact zone between Ukraine and the European Union. The analysis is based on a survey conducted by the author in the border regions - L'viv, Ivano- Frankivsk, Chernivtsi and Transcarpathia.

Keywords: borderlands, migration, immigration attitudes, border, residents of the western borderlands.